

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ФЕНОМЕНУ КОМУНІКАЦІЇ В МІЖДИСЦИПЛІНАРНОМУ ДИСКУРСІ

CONCEPTUALIZATION OF THE PHENOMENON OF COMMUNICATION IN THE INTERDISCIPLINARY DISCOURSE

У статті розглянуто варіанти теоретичної концептуалізації феномену комунікації як важливого наукового підґрунтя соціологічного дослідження міжкультурної взаємодії в умовах прикордоння. Крізь призму міждисциплінарного підходу розкрито ключові семантичні віхи процесу становлення сучасного трактування феномену комунікації. Розглянуто магістральні напрями наукового теоретизування комунікації XX–XXI століть. Запропоновано поділ теорії комунікації на дві групи (теорії дискурсу й теорії поля). Окреслено монодисциплінарний і крос-дисциплінарний підходи концептуалізації феномену комунікації. Зроблено висновок про те, що в площині наукового теоретизування феномену комунікації виразно присутній технократичний й інтераціоналістський підходи. Аргументовано, що саме теоретичні постулати інтераціоналістського підходу оптимальні для опису явищ міжкультурної взаємодії на прикордонні. Підсумовано, що найбільшим евристичним потенціалом для пояснення цілісної картини комунікативної взаємодії в умовах прикордоння, на наше переконання, володіють ідеї Г. Гарфінкеля, І. Гофмана, Дж. Хоманса та П. Блау, Ч. Бергера та Р. Калабреса, В. Гудікунста, Ф. Джабліна, Е. Холла, П. Бурдьє, Р. Якобсона та Ю. Лотмана, Ф. Фуко, Дж. Гербнера. Підкреслено, що аналіз поняття «комунікація» належить до основоположних дискурсів соціально-гуманітарного знання, адже будь-яка соціальна дія комунікативна за своєю суттю, позаяк спрямована на отримання певних ефектів зворотного зв'язку. Втім, наголошено, що у вузькому сенсі відлік історичної траєкторії поняття «теорія комунікації» доречно розпочинати з початку минулого століття (Р. Парк, Ч. Кулі, Дж. Уотсон, У. Ліппман та інші). Запропоновано широке й вузьке трактування комунікації. В широкому розумінні предметом вивчення теорії комунікації є міждисциплінарна площина комплексу комунікативних знань, а у вузькому трактуванні предметом вивчення теорії комунікації постають механізми, процеси та структури інформаційного обміну. Окреслено перспективи подальших досліджень на основі представлених у публікації теоретичних розробок, зокрема в розрізі молодіжних груп і спільнот прикордоння Східної й Центральної Європи.

Ключові слова: теоретична концептуалізація, міждисциплінарний підхід, комунікація, міжкультурна комунікація, міжкуль-

турна взаємодія, соціокультурна взаємодія, прикордоння.

Paper considers the process of theoretical conceptualization of communication as a substantial scientific basis for sociological study of intercultural interaction at the borderlands. This analysis highlights the key semantic milestones of the formation process of communication's modern interpretation. The key scientific approaches of communication conceptualization in XX–XXI centuries are considered. The division of communication theories into two groups (discourse theory and field theory) is proposed. Monodisciplinary and crossdisciplinary approaches to conceptualizing the phenomenon of communication are outlined. It is concluded that in the scientific theorizing of the phenomenon of communication there are clearly technocratic and interactionistic approaches. It is argued that the theoretical issues of the interactionistic approach are essential for describing the phenomena of intercultural interaction at the borderlands. It is concluded that the greatest gnoseological potential for explaining the whole issue of communicative interaction at the borderlands area, in our opinion, have G. Garfinkel, I. Hoffman, J. Homans & P. Blau, C. Berger & R. Calabrese, W. Gudykunst, F. Jablin, E. Hall, P. Bourdieu, R. Jacobson & J. Lotman, M. Foucault, J. Gerbner ideas. It is emphasized that the analysis of the concept of "communication" belongs to the fundamental discourses of socio-humanitarian knowledge, as long as any social action is communicative in nature, as it is aimed at obtaining certain effects of feedback. However, it is emphasized that in the narrow sense the counting of the historical trajectory of the concept of "communication theory" should be started from the beginning of the XX century (R. Park, C. Cooley, J. Watson, W. Lippman etc.). A broad and narrow interpretation of communication is proposed. In a broad sense, the subject of study of communication theory is the interdisciplinary area of the complex of communicative knowledge, and in a narrow interpretation, the subject of study of communication theory are the mechanisms, processes and structures of information exchange. The prospects for further research are outlined taking into account the theoretical issues presented in the publication. In particular, further youth studies at the borderlands areas of Eastern and Central Europe are considered.

Key words: Theoretical Conceptualization, Interdisciplinary Approach, Communication, Intercultural Communication, Intercultural Interaction, Social and Cultural Interaction, Borderlands.

УДК 316.736:303.094

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2020.13-1.12>

Максимович О.В.

к.філос.н.,
директорка Навчально-наукового
центру соціологічних досліджень
Прикарпатського регіону
Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника

Постановка проблеми. Актуалізація наукового вивчення феномену комунікації зумовлена сучасними суспільними й епістемологічними тенденціями, геополітичними трансформаціями межі XX – XXI століть і знач-

ними темпами росту комунікаційної індустрії. З гносеологічної точки зору спостерігається потреба пояснення процесів комунікації з урахуванням особливостей сучасного стану розвитку суспільства, наукової необхідності онов-

лення й переосмислення наявних підходів теорії комунікації з огляду на сучасні умови. З онтологічної точки зору особливої актуальності набувають прикладні аспекти теорії комунікації, розроблення стратегій і тактик інформаційної безпеки, комунікативної грамотності та компетентності, адже сьогодні комунікація претендує на статус «центральної і навіть єдиної можливої операції соціальної системи» [1, с. 192].

Аналіз поняття «комунікація» належить до основоположних дискурсів соціально-гуманітарного знання, адже будь-яка соціальна дія комунікативна за своєю суттю, позаяк спрямована на отримання певних ефектів зворотного зв'язку (поведінкових, мовленнєвих, емоційних чи особистісних). «Комунікація неймовірна. Вона є неймовірною, хоча ми кожен день переживаємо й культивуємо її, більш того, ми не змогли б без неї вижити. Тому необхідно в першу чергу досягнути неймовірності, що стала невидимою», – зазначає Н. Луман, оцінюючи роль і значення комунікації в умовах сьогодення [2, с. 45].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теорії комунікації віддавна є об'єктом уваги й дослідницького інтересу науковців, адже комунікація органічно вплетена в структуру соціального. «Суспільство неможливе без інтеракції, а інтеракція – без суспільства, але обидві різномірні системи не зливаються, а необхідні одна одній» [3, с. 541]. Відтак цілісний аналіз будь-якого соціального феномену актуалізуватиме звернення до теорії комунікації, яка виконуватиме функцію методологічної основи його пояснення. Проблематика комунікації посідає чільне місце в роботах українських соціологів В. Бакірова, О. Голікова, О. Іванова, Н. Костенко, Л. Сокур'янської, Л. Хижняк та інших.

Постановка завдання. Предметом нашого інтересу є аналіз теорій комунікації в контексті міжкультурних комунікацій молоді, особливо підліткової, в умовах прикордоння. Саме тому метою нашої публікації є концептуалізація феномену комунікації в міждисциплінарному дискурсі. Ми спробуємо окреслити площину саме тих теорій комунікації, які, на нашу думку, можуть передбачати значний гносеологічний потенціал пояснення практик комунікації молоді в умовах міжкультурної взаємодії.

Виклад основного матеріалу дослідження. З-поміж спроб міждисциплінарної систематизації парадигм і концепцій соціальної комунікації нашу увагу привернув підхід О. Дзьобаня, який пропонує вирізняти такі напрями філософського теоретизування щодо проблематики комунікації: «соціально-психологічний напрям (біхевіоризм, діалоговий дискурс К. Ясперса, М. Бахтіна, М. Бубера); символічний інтеракціонізм (Дж. Мід, Г. Бла-

мер); соціолінгвістичні концепти (Т. Дрідзе, І. Сусов); феноменологічний погляд на природу соціальних комунікацій (А. Шюц, Г. Гарфінкель); різні прагматичні теорії, які розглядають практичні аспекти передавання, обміну інформацією, зокрема, масову комунікацію (А. Моль); теорія технологічного детермінізму (Д. Белл, Е. Тоффлер); комунікативна парадигма самодостатнього суспільства, що саморозвивається (Н. Луман)» [4, с. 21]. Попри свою обмеженість і логічну відносність в окремих моментах, цей поділ все ж дає змогу виокремити ключові вектори наукового теоретизування проблематики, оминаючи проблему чіткого дисциплінарного поділу в рамках теорії комунікацій, яка є радше метатеорією, аніж напрямом наукових студій у межах окремої дисципліни.

Історична ретроспектива становлення теорії комунікації відсилає нас до соціокультурного й епістемологічного контексту Сполучених Штатів Америки (далі – США) початку ХХ століття. Так, імовірно з огляду вагомості та значення, рефлексії комунікацій практично одночасно знайшли своє місце в працях філософів (Ч. Пірс, Д. Дьюї), соціологів (Ч. Кулі, Г. Блумер, Т. Парсонс, Р. Мертон, П. Лазерсфельд, Г. Лассуелл, О. Тоффлер), психологів (Я. Морено, К. Левін, К. Роджерс) і представників інших наук, таким чином одразу окресливши міждисциплінарний характер і статус проблематики. Теорія комунікації посідає вагоме місце в працях європейських дослідників М. Вебера, А. Шюца, К. Ясперса, Ю. Габермаса, М. Фуко, П. Бурдьє та багатьох інших авторів. Як міждисциплінарна метатеорія, з іншого боку, теорія комунікацій володіє чітко вираженим потенціалом вирішувати прикладні завдання, впливати на процес прийняття рішень і забезпечувати інструменти соціокультурної промоції тієї чи іншої візії на всіх чотирьох рівнях функціонування сучасного суспільства (мікро-, мезо-, макро- та глобальний рівень), чим і зумовлений чималий міждисциплінарний інтерес до цієї проблематики. Адже, справді, пояснення будь-якого суспільного феномену неминуче передбачатиме апелювання до теорій комунікації, позаяк іманентна сутність людини діалогічна за своєю природою й комунікативна за характером.

Розглянувши основні теорії, які описують феномен комунікації у контексті різних етапів розвитку суспільства, систематизуючи основні підходи до аналізу комунікації, розуміємо, що останні доречно поділити на дві групи: *технократична група* теорій комунікації й *інтеракціоністська група*. Саме така дихотомія видається обґрунтованою з огляду одночасного функціонування в методологічному полі двох альтернативних парадигм розуміння онтологічної природи комунікацій: *механістичної й діяль-*

нісної. Так, механістична парадигма інтерпретує комунікацію як механічний, формальний процес конструювання й передавання смислів шляхом кодування й транслявання (передавання) від джерела повідомлення до кінцевого адресата, отримувача, тоді як діяльнісна парадигма дозволяє розглядати процес комунікації як діалогічний феномен, у процесі якого й відбувається перманентне творення смислів за участі суб'єктів комунікації. Діяльнісна парадигма пояснює комунікацію як семантичну співпричетність, спільну когнітивну діяльність учасників комунікації, в процесі якої виробляється загальний, семантично значущий і зрозумілий усім учасникам комунікації погляд на ті чи інші явища об'єктивного світу.

До слова, аналогічну точку зору бачимо в дослідженні О. Голікова. Учений вирізняє «механічний» й «антропо-психологічний» аспекти в розумінні поняття «комунікація» [1, с. 183], утім, наголошує, що лише цих двох аспектів недостатньо для розкриття суті процесів комунікації в умовах сьогодення. На думку дослідника, механічний аспект комунікації розкриває процеси передання сигналів, тоді як антропо-психологічний аспект розкриває процеси спілкування й діалогу.

До переліку технократичних теорій комунікації відносять теорію інформаційного суспільства (Д. Белл, Дж. Гелбрейт), теорію комунікаційних технологій (Г. М. Маклюен), математичну теорію комунікації (К. Шеннон, У. Уївер), низку теорій комунікації в організаціях й установах, що стосуються прагматичних аспектів управління й адміністрування. Попри їхню об'єктивну значущість в окремих випадках, усе ж варто наголосити, що технократичні теорії мають обмежений гносеологічний потенціал, недостатньо пояснюють усю площину комунікативної діяльності, особливо в сучасних умовах. Саме тому теорії комунікації інтеракціоністської групи набувають щоразу більшої актуальності та ваги в сенсі пояснювального інструменту, адже вони більшою мірою враховують роль людини як суб'єкта комунікації, допомагають пояснювати плінні та гібридні простори комунікації і вочевидь є актуальнішими в контексті пояснення комунікаційних явищ прикордоння.

Становлення інтеракціоністської групи теорій комунікації пов'язують з американським дослідником Т. Ньюкомбом, який запропонував авторську модель пояснення комунікації (так звана модель Ньюкомба, або «система АВХ»), опублікувавши її 1953 року під назвою «Підхід до вивчення комунікативних актів» [5]. Важливо додати, що авторське бачення моделі комунікації Т. Ньюкомб суттєво доповнив 1961 року (праця «Процес знайомства» [6]).

У цілому інтеракціоністські теорії, покладаючи в основу ідею досягнення згоди між

суб'єктами комунікації, встановлення рівноваги в системі взаємних установок сприйняття, трактують останні в сенсі перманентного інструменту реалізації інтересу до предмета спілкування, що характеризується семантичною плінністю та своєрідною відкритістю до творення нових смислів.

Історична динаміка уявлень про комунікацію тісно переплетена з хвилями цивілізаційного розвитку, зокрема зі зміною основних соціальних, політичних й економічних укладів суспільства та, насамперед, технологічними й технічними революціями. У випадку останніх комунікація часто виступає не лише знаряддям відображення здобутків тих чи інших революційних перетворень, але також (як-от у випадку четвертої індустріальної революції сьогодення чи, до прикладу, індустріальної революції епохи Модерну) є фундаментальним чинником, ключовим фактором цих революційних трансформацій, а новітні комунікаційні технології постають фактично інструментом імплементації влади, особливо тепер, на початку XXI століття.

Варто пригадати, що донедавна дослідники вели мову про три комунікативні революції: винайдення писемності, друкарство та запровадження засобів масової інформації, особливо електронних. Водночас деякі науковці, зокрема Е. Тоффлер, Д. Белл, К. Шваб, Й. Масуда, вели мову про четверту революційну хвилю, спричинену винайденням комп'ютерів і, особливо, мережі Інтернет і новітніх комунікаційних технологій інституцій й організацій. Так, Й. Масуда, пояснюючи вагу й значення комп'ютера та цифрових технологій, наголошує, що раніше інтелектуальні продукти вироблялися виключно людиною. Натомість в епоху цифри ми бачимо продукти інтелектуальної праці, а іноді й творчості, авторами яких є машина.

Сучасні ж учені схильні вести мову вже про п'ять революційних стрибків у галузі інформаційних комунікацій. Так, наприклад, досліджуючи інформаційні комунікації з точки зору філософського узагальнення, О. Дзьобань веде мову про п'ять інформаційних революцій, дві з-поміж яких відбулися вже в хронологічному проміжку XX – XXI століть. Остання ж революція, обумовлена винаходом Інтернету, на думку автора, докорінно трансформувала чималу низку сфер суспільного життя. «Суть цієї революції, – читаємо в дослідженні автора, – полягає в інтеграції в єдиному інформаційному просторі по всьому світу програмно-технічних засобів, засобів зв'язку і телекомунікацій, інформаційних запасів або запасів знань як єдиної інформаційної телекомунікаційної інфраструктури, у якій активно діють юридичні й фізичні особи, органи державної влади й місцевого самоврядування» [4, с. 4].

У вузькому сенсі відлік історичної траєкторії поняття «теорія комунікації» розпочинають із початку минулого століття. Переважно йдеться про роботи дослідників, у яких присутні спроби наукового осмислення та емпіричного вивчення явищ масової комунікації (Р. Парк, Ч. Кулі, Дж. Уотсон, У. Ліппман та інші).

Зокрема, в межах *біхевіоризму*, течії, поява та змістовний дискурс якої позначений чималим впливом природничих наук, сформоване уявлення про те, що соціальна поведінка людини є нічим іншим як сукупністю реакцій на стимули зовнішнього середовища [7]. До певної міри «спрощене розуміння інформації, як зовнішніх стимулів, інтерпретації, як реакції на них, знання як підсумовування досвіду попередніх реакцій» [1, с. 191], у межах якого, однак, були створені змістові передумови подальших витків розвитку теорії комунікації. Так, сформовані Дж. Уотсоном і його послідовниками твердження, попри свою чималу умовність, отримали продовження в межах значної кількості течій і напрямів суспільствознавчої теорії. Зокрема, постулати розуміння процесів пізнання, в тому числі й комунікації, запропоновані в рамках течії біхевіоризму, згодом знайшли своє епістемологічне продовження в теорії обміну й теорії раціонального вибору [1, с. 191]. Ідея інформації як стимулу, що чинить певний вплив на свідомість реципієнта чи групи й експлікується у формі поведінкової реакції, отримала чималий резонанс в межах теорії комунікацій, особливо в рамках теорії масових комунікацій, де поняття «медіавплив» є значущим об'єктом уваги дослідників ще з початку минулого століття.

У широкому розумінні (переважно філософському) історична траєкторія генези проблематики комунікації розпочинається в п'ятому столітті до нашої ери, зокрема йдеться про давньогрецьких софістів і знаменитого мислителя, що не залишив по собі жодного писемного твору, – Сократа, який концептуально означив вагу й значення комунікації в процесах пізнання світу. «Сократ і софісти виявили, що слово володіє особливим статусом, оскільки воно не пов'язане з буттям. Слово „всеїдне“ відкрите й готове до всього. Воно є носієм переконання, вірування, навіювання. І абсолютно не має значення, істинне слово чи ні. На цій основі виникає риторика як мистецтво переконання, що використовує можливість слова», – пише з цього приводу російський соціолог Д. Краснянський, розмірковуючи про історичні віхи генези теорії комунікації. [8, с. 11]. Дискурс комунікаційної проблематики в межах історії філософського знання є доволі цікавим, гносеологічно затребуваним і, мабуть, окремим дослідженням. Зазначимо, що проблематика спілкування, діалогічної взаємодії та порозуміння є наскріз-

ною тематикою філософського дискурсу від найдавніших часів і до сьогодення. Ми не вдаватимемося до глибокого аналізу динаміки уявлень про комунікацію в межах філософського знання. Однак наголосимо, що мислителі рубежу епохи Просвітництва й Нового часу, і перш за все представники німецької класичної філософії, зробили особливий внесок у розуміння комунікації.

У ХХ столітті в межах філософії спостерігаємо плеяди мислителів, які інтерпретують комунікаційні явища, з огляду на розуміння того, що неможливо розгорнути будь-яку філософську систему без урахування компонента комунікації. Так, тематика комунікації знаходить своє відображення у філософських дискурсах прагматизму (Ч. Пірс та інші), біхевіоризму (Д. Уотсон та інші), екзистенціалізму релігійного (С. К'єркегор, К. Ясперс та інші) та світського (А. Камю, Ж.-П. Сартр та інші), персоналізму (Е. Мосьє та інші), лінгвістичної філософії (Л. Вітгенштейн та інші), символічного інтеракціоналізму (Дж. Мід та інші). Втім, мабуть, саме в межах символічного інтеракціоналізму відбувається відокремлення, автономізація студій комунікації. Разом із тим студії комунікації дотепер зберігають свою міждисциплінарну природу, позаяк процеси та явища, які вони пояснюють, навряд чи можна пояснити в межах однієї, строго відокремленої наукової дисципліни.

Предмет особливого інтересу для нашого дослідження становлять теоретичні підходи, сформовані у ХХ – ХХІ століттях, адже саме вони володіють значним потенціалом пояснення явищ міжкультурної взаємодії в умовах прикордоння. Так, наприклад, в рамках *етнометодології* (Г. Гарфінкель та інші) напрацьовані методологічні орієнтири вивчення явищ міжкультурної взаємодії на основі використання методологічного арсеналу етнографії й соціальної антропології [9]. Зорієнтована на аналіз процедур інтерпретації, на вивчення латентних, нерелексивних, належним чином не осмислених механізмів комунікації, етнометодологія (як напрям соціологічного теоретизування) становить особливий конструкт теоретичного підґрунтя вивчення явищ міжкультурної комунікації на прикордонні. Додає актуальності цьому напрямку також те, що в межах етнометодології особлива увага приділяється невербальним засобам комунікативної взаємодії. Саме в межах цього напрямку напрацьоване чітке розуміння мови не лише як вербальної системи передавання смислів. Етнометодологія бере також до уваги такі способи мовлення, як мова жестів, ритуалів і приписів та навіть мова мовчання. З огляду на те що етнометодологи значну увагу звертали на проблематику мови й мовлення, грань розрізнення між

символічним інтеракціоналізмом та етнологією в межах теорії комунікації проводиться не завжди (див. наприклад [4, с. 21]). Проте ми не підтримуємо таку ідею, натомість, з огляду на вагомість ідей і теоретичних висновків у межах теорії комунікації, запропонованих у рамках етнологічного дискурсу цієї проблематики, ми дотримуємося думки про автономний статус цього напряму соціологічного теоретизування.

Не менш цікавий напрям – *драматургічний аналіз*, або аналіз фреймів. Знаний представник цього напряму американський соціолог І. Гофман переносить фокус аналізу з актора як суб'єкта прийняття рішень про ті чи інші варіанти поведінки в суспільстві на систему обмежень, так званих фреймів, в межах яких здійснюється таке прийняття. По суті, в концепції фреймів актуалізується одна з-поміж дилем соціологічної теорії, а саме дилема діяльності/структури, на яку вказує у своїх роботах Е. Гідденс. Механізми комунікації, на думку І. Гофмана, детерміновані усталеними в рамках кожного суспільства правилами, нормами й ритуалами поведінки. Саме ці правила визначають міру прийнятності тієї чи іншої поведінки, а знання фреймів є запорукою успішності чи провалу комунікаційного акту в сенсі результативності. Фрейм є результатом довготривалої системи соціальних відносин, це складна система приписів, правил і норм поведінки, яку кожен учасник суспільства засвоює в процесі соціалізації. І. Гофман звертає увагу на апріорно імперативний статус фрейму відносно особистості чи спільнот. Люди не приймають рішення про те, чи надавати згоду конкретному фрейму детермінувати їхню поведінку. Імперативність фрейму зумовлена заздалегідь заданою соціальною структурою й характером соціальних відносин, які ця структура відтворює. Актори, говорячи мовою І. Гофмана, створюють ситуації, події, намагаючись досягнути певного ефекту прийняття, звідси й назва підходу – драматургічний підхід.

І. Гофман веде мову про два види комунікації: довільна (цілеспрямована) та мимовільна [10, с. 33]. Під час цілеспрямованої комунікації, що здійснюється переважно за допомогою вербальних засобів мовлення, індивід пропонує суспільству певний образ саморепрезентації, тоді як в межах мимовільної комунікації видає себе [10, с. 33], переважно за допомогою невербальних засобів спілкування. Комунікативна активність індивіда, на думку І. Гофмана, являє собою немов би обіцянку суспільству: «...коли індивід виявляється в безпосередній присутності інших, його активність матиме характер обіцянки. Ймовірно, інші визнають, що вони повинні прийняти цього індивіда на віру, запропону-

вавши йому розумний еквівалент у відповідь <...> в обмін на дещо, справжню цінність чого вдасться встановити вже після події» [10, с. 34].

За І. Гофманом, суб'єкти виконують в суспільстві певні ролі в заданому фреймі, сподіваючись здобути ті чи інші ефекти зворотного зв'язку. Втім, у такому разі постає логічне запитання про відповідність дійсності дій і подій, що їх створюють соціальні актори. В рамках студій міжкультурної комунікації в умовах прикордоння підхід І. Гофмана становить особливий інтерес, адже він пояснює як особливості міжіндивідуальної взаємодії та причини виникнення непорозумінь у процесі спілкування представників різних культурних середовищ (незнання фрейму), так і намагання окремих груп, спільнот, організацій і навіть інституцій створити певну картину для сприйняття, формуючи дію чи подію. Апеляція до доцільності такої дії є особливо значущою, коли мова заходить про комунікацію на прикордонні.

Теорія соціального обміну, що сформува-лася в середині минулого століття (головно завдяки роботам Дж. Хоманса й П. Блау), першопочатково була спрямована на вивчення мотиваційної структури прийняття рішень щодо доцільності/недоцільності придбання окремих товарів чи послуг. Спираючись на теоретичні постулати утилітаризму А. Сміта, автори теорії сформулювали ідею про те, що в соціальній взаємодії між індивідами домінує інтенція кожної з-поміж сторін максимізувати винагороду та мінімізувати витрати. «...Парадигмою елементарної соціальної поведінки та одночасно ключовим питанням для соціолога є узгодження соціальних пропозицій і винагород, вартостей, які кожен індивід може отримати» [11, с. 599]. У цитованій вище тезі виразно прочитується економічний детермінізм. Утім, попри те що в структурі теорій обміну чітко простежується економічний вплив, вони становлять методологічно перспективний напрям у рамках студій комунікації. Зокрема, йдеться про поняття винагороди в сенсі мотивації тієї чи іншої поведінки в суспільстві. Такою винагородою не обов'язково мусить бути фінансова чи інша матеріальна складова частини успіху, а також і визнання, номінація на статус тощо.

Розмірковуючи про співвідношення понять «комунікація» та «взаємодія», Дж. Хоманс зазначає їх нерозривний зв'язок, додаючи, що ми повинні пам'ятати, що кожне з цих понять водночас є функцією для іншого поняття [11, с. 599]. Чимала частка комунікації, особливо на просторах прикордоння, спрямована на отримання саме таких нематеріальних винагород у формі визнання, поваги тощо. І, як засвідчує історія, мешканці прикордонних територій готові битися за отримання культурно значущих винагород

куди стійкіше, ніж за винагороди фінансово-економічного характеру, позаяк гострота й часова тривалість конфліктів прикордоння переважно вказують на причини ідейного, культурного, ідеологічного порядків, аніж на причини економічного характеру.

Теорія редукції невизначеності з'являється в інтелектуальних колах у 70-х роках минулого століття й асоціюється найперше з іменами Ч. Бергера та Р. Калабреса (див. наприклад: [12; 13]). Теорія редукції невизначеності пояснює комунікацію як процес, мета якого полягає в зниженні міри непередбачуваності. В межах теорії «виокремлюються рівні невизначеності, найнижчий з-поміж яких притаманний ритуальним і повсякденним комунікаціям з огляду на високий ступінь їхньої передбачуваності. І, навпаки, рівень невизначеності високий там, де рівень прогнозованості низький. Автори теорії пропонують вирізнити окремі типи комунікаційної невизначеності, кожна з яких генерує ті чи інші комунікативні проблеми, як-от: невизначеність попередніх умов, невизначеність цілі, невизначеність плану, афективна нестабільність, зміна переконань. Перелічені типи невизначеності, на редукцію яких спрямована комунікаційна активність, відображають рух від найпростішої, побутової невизначеності до невизначеності афективної й невизначеності цінностей і переконань. Ступінь складності комунікації корелюється з мірою глибини невизначеності, а обсяги зусиль, які потрібно докладати задля досягнення порозуміння, зростають пропорційно мірі складності невизначеності [14].

В контексті теорії редукції невизначеності особливості міжкультурної комунікації на прикордонні проглядаються достатньо чітко. Дійсно, як простір взаємодії різних культур і контекстів, прикордоння є територією невідомості, простором браку результативних комунікацій і порозуміння. Звідси актуальність міжкультурного діалогу та порозуміння на теренах прикордоння. Запропонована авторами теорія – своєрідна вісь низького/високого ступеня невизначеності, методологічна рамка означення комунікації, яка, на нашу думку, цілком прийнятна в сенсі вимірювального інструменту комунікаційних практик на прикордонні.

На думку представників теорії редукції невизначеності, окреслений вище характер перебігу процесів спілкування детермінує стратегії комунікації. Це, по-перше, стратегія пасивного інформаційного пошуку, яка є збором інформації стосовно цілей і характеру практик комунікації інших суб'єктів взаємодії, партнерів. Далі – стратегія активного інформаційного пошуку, яка передбачає залучення оцінок третіх сторін стосовно цілей комунікативної взаємодії. І, насамкінець, діалогова стратегія комунікації, спрямована на узгодження цілей

комунікації в процесі комунікативної взаємодії та формування спільного бачення.

У широкому сенсі результативною (в плані порозуміння) виявляється лише діалогова комунікація, що передбачає порозуміння на рівні цілей, тоді як перші дві стратегії є радше стратегіями мовлення без відповіді. Розмірковуючи про стратегії комунікації на прикордонні, мимоволі замислюємося: а якого виду комунікативної взаємодії тут більше? Чи є прикордоння простором діалогової стратегії комунікації, чи радше простором мовлення без відповіді? Які за характером і змістом індикатори можуть слугувати достатніми свідченнями того, що порозуміння досягнуто? На нашу думку, розроблені в рамках теорії редукції невизначеності стратегії комунікації пропонують цікаві та ґносеологічно перспективні напрями постановки дослідницьких запитань як на теоретичному, так і на емпіричному рівнях аналізу прикордоння як простору міжкультурної комунікації.

Теорія управління невизначеністю стала наступним кроком теоретизувань щодо пояснення комунікацій в умовах сучасності. Вона була розроблена у 80-х роках минулого століття американським ученим В. Гудікунстом на основі авторських досліджень у сфері управління невизначеністю. Спираючись на концепцію Ч. Бергера, В. Гудікунст створив авторську теорію типів міжкультурного спілкування, порівнюючи міжкультурні комунікативні практики представників індивідуалістських і колективістських культур. Так, американці, які, на думку В. Гудікунста, є носіями індивідуалістської культури, демонструють у практиках комунікації вищий ступінь самоконтролю, аніж представники японської чи корейської націй, які, на думку автора теорії управління невизначеністю, є носіями колективістської культури. «Представники колективістських культур більш схильні відрізнитися від членів зовнішніх, культурно відмінних груп, аніж представники індивідуалістських культур», – підсумовує В. Гудікунст розділ, присвячений особливостям практик міжкультурної комунікації на основі аналізу комунікативної поведінки представників різних національностей [15, с. 222].

Уже згадувана тут вісь «індивідуалізм/колективізм» співвідноситься в роботах В. Гудікунста із черговою методологічною дихотомією – висока/низька здатність культурної системи та її елементів до самоконтролю, що є суттєвим новаторським і цікавим епістемологічним доповненням площини знань у галузі міжкультурної комунікації. Важливо, це доповнення також є вагомим у контексті вивчення міжкультурної комунікації на прикордонні.

У дослідженнях В. Гудікунста особлива увага звертається на два виміри невизначеності в сенсі передумов управління нею:

по-перше, це спроможність передбачати, прогнозувати поведінку партнерів комунікації; по-друге, здатність пояснити їхню поведінку. В першому випадку наголошено на здатності максимально ефективного комунікування шляхом передбачення сценаріїв реакції співрозмовника на ті чи інші комунікативні дії. У другому ж ідеться про спроможність розуміти співрозмовника, інтерпретувати його дії та вчинки з урахуванням контексту іншої культури, тобто йдеться про здатність до діалогу й діалогічності з представниками іншої культури. Обидва зазначені В. Гудікунстом аспекти міжкультурної комунікації є значущими в умовах прикордоння, тим паче що міжкультурна комунікація є предметом окремого наукового зацікавлення автора [16].

У ситуації методологічної розгубленості, що склалася в суспільствознавчих науках, з огляду на масштаби комунікацій у сучасному світі, з одного боку, та їхню владу над найрізноманітнішими сферами соціального життя, з іншого, частина дослідників звертається до класичного філософування, заснованого на гегеліанській картині світу, котра, з причини своєї логічної стрункості та все загальності, залишала надію на можливість раціонального й об'єктивного пояснення й витлумачення явищ цього світу (див. наприклад: [1, с. 194–195]). Починаючи з 20-х років минулого століття спроби реінкарнації об'єктивного ідеалізму у формі *течій неогегеліанства* присутні в діалектико-гуманістичному (критичному) напрямі неомарксизму (Д. Дукач, А. Грамші), розробках представників Франкфуртської школи (Т. Адорно, Ю. Габермас) і психологів, що працювали на стику ідей К. Маркса і З. Фрейда (В. Райх, Г. Маркузе, Е. Фром). Окремі інтенції марксизму простежуються в роботах екзистенціалістів (Ж.-П. Сартр, М. Мерло-Понті). Політекономія як «симулятивна модель» окремим розділом розглядається Ж. Бодріаром [17].

Організаційна теорія асиміляції, що також сформувалася у 80-х роках ХХ століття, головню завдяки інтелектуальним інтенціям американського науковця Ф. Джабліна спрямована на аналіз процесів включення/виключення суб'єктів, що діють у суспільстві, у ті чи інші соціальні групи, організації та структури. Розгортаючи тривалі студії інтеграції/деінтеграції мігрантів у соціальні структури й інститути Сполучених Штатів Америки (далі – США), ця теорія пояснює такі процеси з урахуванням реалій постіндустріального суспільства й тенденцій глобалізації. Зосереджуючись на аналізі процесів виникнення й формування комунікаційних мереж, автор звернувся до аналізу ключових груп теорій, що пояснюють особливості процесів спілкування в сучасному суспільстві (див. наприклад: [18]). Предметно Ф. Джабліна, автора організаційної теорії аси-

міляції, цікавив найперше міжіндивідуальний рівень взаємодії з огляду ефективності працівників у компаніях, де виникала й виникає взаємодія з представниками інших культур. Утім, висновки дослідника також релевантні й стосовно міжкультурної комунікації на прикордонні, яке є простором взаємодії представників різних культур і соціальних контекстів.

Американська соціологічна традиція характеризується тривалою історичною перспективою емпіричного й теоретичного дослідження проблематики міграцій, починаючи ще з роботи У. Томаса та Ф. Знанецького, присвяченої особливостям інтеграції вихідців зі Східної Європи до соціального й культурного середовища США. Це зумовлено тим, що суспільство та соціальні інститути США зіштовхнулися з практичною (а отже, і науковою-теоретичною) необхідністю пояснювати явища міжкультурної взаємодії, міграцій значно раніше, ніж решта світу, де актуальність цієї проблематики актуалізувалася переважно в другій половині ХХ століття внаслідок тенденцій глобалізації та зростаючої системності світу. Натомість на території США, країни, яка від самого початку формувалася за значної участі мігрантів у суспільному житті, проблема наукового осмислення міграцій і міжкультурної взаємодії актуалізувалася дещо раніше.

Тоді ж, у 80-ті роки ХХ століття, з'являється й сама *теорія міжкультурної комунікації* Е. Холла, якого, власне, дослідники цієї галузі схильні вважати засновником міждисциплінарного теоретизування на предмет міжкультурної комунікації. Означуючи комунікативний простір у категоріях фізичної відстані, Е. Холл пристосовує поняття «публічна відстань», яке, на думку фахівця, у фізичному вимірі рівняється десятьом метрам і більше [8, с. 25]. Меншими за радіусами є: близька відстань (до 1,5 м), персональна відстань (1,5 м – 4 м), соціальна відстань (до 10 м) [8, с. 25].

З точки зору нашого дослідження особливий інтерес становлять поняття соціальної й публічної відстані. В інтерпретації Е. Холла соціальна відстань передбачає взаємодію, але не обов'язково знайомих людей. Так, наприклад, це може бути взаємодія людей в рамках певної події, без фактичної міжособистісної комунікації. Суспільний же дискурс виникає тоді, коли має місце публічна відстань, тобто суб'єкти комунікативної взаємодії не обов'язково перебувають у межах фізичної досяжності, однак комунікація має місце. В умовах міжкультурної комунікації на прикордонні ми переважно маємо справу саме з публічними відстанями в комунікації, що зумовлює певні особливості процесу обміну повідомленнями. Ці особливості неодмінно варто враховувати, моделюючи та інтерпретуючи такі комунікації задля досягнення максимального ефекту порозуміння.

Поняття публічної відстані Е. Холла семантично близьке до поняття соціальної дистанції, яке віддавна, ще з часів У. Томаса, Ф. Знанецького, Р. Парка та інших, перебуває в обігу як теоретичних дискурсів, так і емпіричних проєктів і, на нашу думку, є його своєрідним логічним продовженням. З огляду на сказане, набуває сили в сенсі методологічної платформи пояснення видів комунікації з погляду радіусу досяжності повідомлень. Безумовно, соціальні дистанції на прикордонні (як фізичні, так і ментальні) неодмінно повинні бути враховані під час спроби конструювання тих чи інших інструментів вимірювання.

Широке розповсюдження в соціології й суміжних галузях знань отримала *теорія поля* як пояснювальний інструмент суспільних явищ, у тому числі й комунікації. Поняття поля, запозичене з фізики, виявилось методологічно спроможним описувати явища не лише фізичного, але й соціального світу. В широкому розумінні теорія поля пояснює поведінку індивідів чи груп у суспільстві як результат вливу сил, що присутні в певному соціальному полі. Актуалізуючи дилему соціальної теорії про волюнтаризм/детермінізм (Е. Гіденс) у сенсі передумови прийняття рішень індивідами чи групами в суспільстві, теорія поля наголошує на домінантній ролі середовища.

Поняття поля використовується як пояснювальний інструмент багатьма науками. Так, у галузі психології цей підхід отримав широке розповсюдження в царині студій мотиваційної структури прийняття рішень. У галузі ж соціології чи не найбільш резонансним інваріантом теорії поля виявився підхід П. Бурдьє. Сукупність соціальних відносин, наділена певною структурою, – ось яку широкому розумінню трактує поняття поля французький соціолог. «Соціальне поле можна описати як багатовимірний простір позицій, у якому будь-яка наявна позиція може бути визначена, виходячи з багатовимірної системи координат, значення яких корелюють із відповідними змінними. Таким чином агенти в ньому (полі – *О. М.*) розподіляються в першому вимірі за загальним обсягом капіталу, яким володіють, а в другому – за співвідношенням своїх капіталів, тобто за відносною вагою різних видів капіталу в загальній сукупності власності» [19, с. 16]. Водночас учений звертає увагу на те, що в суспільстві є множина полів (як-от: культура, релігія, політика), кожне з-поміж яких характеризується власною соціальною структурою, відносинами порядку. В інтерпретації поняття поля П. Бурдьє присутній також вагомий економічний складник. Так, автор доводить, що поле є простором конкуренції, змагання за досягнення певних статусів й отримання преференцій, а відтак у межах соціальної структури варто вирізняти різновиди капіталу: соціальний, економічний,

культурний, символічний. Своєрідним ключем до розуміння як теорії поля, так і підходу П. Бурдьє загалом є методологічний постулат релятивізму.

Цікаво, що, розглядаючи прикладні моделі комунікації в межах різних наук, а саме модель П. Бурдьє, Г. Почепцов іменує її власне соціологічною моделлю комунікації на противагу, наприклад, психологічним чи лінгвістичним моделям [20, с. 193–194]. Г. Почепцов зазначає, що П. Бурдьє «описує контекст, який детермінує ті чи інші різновиди символічних дій (йдеться про поняття «габітус»)» [20, с. 194], у чому й полягає принципово соціологічна орієнтація поглядів П. Бурдьє щодо комунікації порівняно з іншими авторами. Як своєрідний варіант «граматики дій» (Дж. Ліхте) [20, с. 194] габітус організовує сприйняття дійсності. Окрім того, інструменти комунікації варто аналізувати невід’ємно від феномену влади.

Лінгвістична парадигма комунікації є сукупністю течій, напрямів, концепцій і моделей, у межах яких фокус наукового інтересу зосереджений на процесах й інструментах мовлення. Як перманентна тема філософських рефлексій, проблематика мови й мовленнєвих процесів у межах теорій комунікації у ХХ столітті трансформувалася в чималу площину теорій, підходів і концепцій, в центрі уваги яких перебуває питання мови в тому чи іншому ракурсі інтерпретації. Лінгвістична парадигма комунікації пов’язана з іменами Р. Якобсона, Ю. Лотмана та інших. З огляду на вагомість мови в процесах міжкультурної комунікації на прикордонні, ми звернемося до ширшого аналізу семіотичних моделей комунікації в наступних публікаціях.

У контексті розуміння комунікації в рамках лінгвістичної парадигми привертає увагу *авторський підхід М. Фуко*, який, на нашу думку, є особливо значущим, коли йдеться про міжкультурну комунікацію в умовах прикордоння. Процеси комунікації, як вагомий предмет аналізу в роботах М. Фуко, пояснено науковцем на перетині філософії й суміжних галузей знань, отже, важко чітко виокремити дисциплінарну нішу віднесення його теоретичних постулатів. Утім, саме М. Фуко звертає увагу на потребу й актуальність аналізу знаків, символів і соціокультурного контексту, в рамках якого вони передають значення, метафорично кажучи, «говорять з адресатом». Саме маргінальні дискурси (сексуальність, божевільня, ув’язнення) не випадково потрапляють у фокус уваги М. Фуко, адже тут специфіка й особливості соціальної організації більш помітні, а процеси комунікування значень і смислів куди очевидніші, ніж в рамках тематики, що перебуває в площині соціальної норми. Так, у праці «Археологія знання» М. Фуко наочно описує та пояснює механізми

генерування й передавання знань у межах соціокультурних систем, звертає увагу на передумови та причини непорозумінь, що є надзвичайно важливим з точки зору предмета нашого дослідження [21].

Теорії масових комунікацій зародилися на рубежі XIX–XX століть і спочатку були спробою наукового осмислення й автономної інтерпретації масових комунікацій відносно інших різновидів комунікації. Втім, в умовах сьогодення така спроба аналізу масових комунікацій з позицій автономії видається малоперспективною, особливо з часу виникнення мережі Інтернет і соціальних медіа, де фактично кожен користувач веде власний канал комунікації, спілкуючись з оточенням. Теорії масових комунікацій, так само як і лінгвістична парадигма, являють собою групу підходів, ідей, концепцій і вчень, утім, радше прагматичних і спрямованих на напрацювання прикладних моделей пояснення комунікації й розроблення інструментів і механізмів соціального впливу. З-поміж інших тут варто виокремити Анненбергську школу, що склалася при Пенсільванському університеті, головню завдяки Дж. Гербнеру, який створив авторську модель пояснення структури масових комунікацій. На пошану значного внеску дослідника в розв'язок теорії комунікації в Пенсільванському університеті створено спеціальний архів Дж. Гербнера, що містить унікальні матеріали та широке коло праць видатного дослідника, створених упродовж 1951–2006 років [22]. Уже в одній зі своїх перших робіт [23] Дж. Гербнер закладає в середині минулого століття основи теорії масових комунікацій, пропонуючи читачам авторську модель пояснення комунікацій.

В цілому семантичний дискурс теорій масової комунікації характеризується виразною практичною спрямованістю, в ньому простежується намір і потреба виробити саме такі інструменти й тактики комунікативної дії, які будуть більш виграшними в сенсі інструментів боротьби за масові аудиторії медіа. Площина знань і проблем, окреслених у рамках цих теорій, згодом виокремилася у відносно автономний напрям як наукових досліджень, так і практик «зв'язків із громадськістю». Ми не вдаватимемося до глибокого аналізу цієї тематики, оскільки вона виходить за межі нашого дослідження, хоча, об'єктивно кажучи, цей вектор розвитку проблематики також має певний сенс і значення в рамках студій міжкультурної комунікації на прикордонні. Однак, мабуть, ця тематика становитиме предмет вивчення наших подальших розвідок заявленої теми.

Своєрідним інваріантом скептицизму, а може й комунікаційного сілопсизму, можна вважати підхід Н. Лумана, згідно з яким комунікація замикається сама на собі, роблячи людину «виключеною» з процесу в сенсі актив-

ного учасника [24]. Втім, трактування комунікації в рамках теорії Н. Лумана видається доцільним у сенсі методологічної перестороги, означення червоних ліній теоретичного аналізу, перетин яких, імовірно, нестиме для дослідника загрози надмірного суб'єктивізму та впадання в пастки сілопсизму. Як масштабна теорія суспільства, підхід Н. Лумана актуалізує комунікацію як один з ключових концептів його пояснення, розкриваючи горизонти його влади над іншими складовими частинами теорії з одного боку та недвозначно натякаючи на небезпеки, з якими, імовірно, зіштовхнеться науковець, у випадку легковажного потрактування влади комунікацій у суспільстві та, властиво, і над конкретними дослідженнями.

Винісши за дужки аналізу соціальної системи емоції та почуття (іменуючи їх «суто психологічними феноменами» [1, с. 193]), німецький соціолог впорався з труднощами дослідження й пояснення ірраціональних за своєю природою елементів комунікації. Як зазначає О. Голюков, «комунікація у Н. Лумана є виключно операцією соціальних систем і як така виключає все несоціальне, некомуніковане, неінтерпретоване» [1, с. 193].

Чи можливо застосувати такий підхід до соціологічного аналізу міжкультурної комунікації на прикордонні? Задля відповіді на це питання доведеться спершу замислитися про те, а чи є прикордоння соціальною системою в розумінні автора? Або ж, принаймні, чи має простір прикордоння ознаки соціальної системи у своїх окремих проявах? І лише тоді ми зможемо перейти до наступного щабля аналізу. Докладніший аналіз простору прикордоння становитиме предмет нашого аналізу в подальших публікаціях, тож ми повернемося до поставлених запитань. Утім, зазначимо, що для виявлення суті й особливостей саме міжкультурної комунікації запропоноване Н. Луманом винесення за дужки емоційно-психологічної частки комунікацій виглядає методологічно слабкою тезою. Адже в обставинах взаємодії з представниками іншої культури саме емоції, переживання відіграють важливу роль і, як засвідчують отримані нами емпіричні дані, подекуди є важливішими умовами порозуміння, аніж раціональні компоненти, як-от знання мови чи розуміння інституційних відмінностей.

«Десуб'єктивізація учасника комунікації» [1, с. 192], ідейна генеза якої відсилає нас до творчого доробку Н. Лумана, в прямому сенсі «знищує багато традиційних об'єктів соціологічного дослідження (спілкування, спільність, особистість тощо)» [1, с. 192]. Відтак є сенс вдатися до аналізу альтернативних теоретичних підходів тлумачення комунікації, особливо в контексті студій міжкультурної комунікації на прикордонні.

Висновки з проведеного дослідження.

Підсумовуючи виклад концептуалізації феномену комунікації, наголосимо, що це міждисциплінарна і крос-дисциплінарна площина різноманітних ідей, підходів, концепцій, моделей і парадигм, у фокусі аналізу яких перебувають процеси й механізми комунікативної взаємодії.

У цій площині вирізняються окремі осьові лінії аналізу, як-от: «індивідуалізм/колективізм», «закритість/відкритість» тощо. Самі ж теорії доречно поділити на дві групи з огляду на пріоритетність базового критерію пояснення феномену комунікації: *теорії дискурсу* й *теорії поля*. Теорії дискурсу в першу чергу зосереджуються на аналізі інструментів і каналів комунікації, а тому переважно спрямовані на дослідження питань мови й порозуміння. Теорії поля спрямовані на аналіз контексту, середовища мовлення і найперше звертаються до аналізу соціальних структур. З погляду методологічної стратегії дослідження на емпіричному рівні явища й процеси, що потрапляють у фокус аналізу теорій дискурсу, доречно аналізувати в рамках якісної методології, тоді як явища та процеси, що є предметом опису теорій поля, доречніше аналізувати в межах кількісної стратегії.

З огляду на чітко виражений іманентно-міждисциплінарний характер дослідження комунікації, в наявних дослідженнях постає методологічна дискусія щодо визначення предмета й статусу теорії комунікації. З одного боку, доречно припустити, що кожна наука (соціологія, психологія, філософія тощо) рефлексуватиме автономно стосовно того, що саме варто розуміти під поняттям «комунікація» з погляду її епістемологічного контексту, об'єкта вивчення й можливого арсеналу методологічних орієнтирів і методів. Такий підхід до наукового осмислення комунікації, що здійснюється в межах кожної окремої науки, є *монодисциплінарним*. Він ґрунтується на візії того, що немає єдиної теорії комунікації, однак є група теорій комунікації, які продукують різні науки (філософія, соціологія, політологія, журналістика, кібернетика та інші), що стикаються з необхідністю оперувати цим інструментом задля досягнення власних завдань й епістемологічних цілей.

На противагу цьому підходу *крос-дисциплінарний підхід* ґрунтується на ідеї єдиного бачення, своєрідної міждисциплінарної метатеорії, яка трактує комунікацію як багатовимірну систему з притаманними їй елементами, механізмами, стійкими зв'язками та відношеннями. Тобто йдеться про статус теорії комунікацій як самостійної дисципліни з відповідними ознаками цілісності й методологічного узгодження. На думку прихильників такого бачення, саме цілісність є головною перевагою підходу, позаяк, пояснюючи окремі елементи комунікації в рамках кожної окремої

науки, губиться загальна онтологічна й семантична канва феномену, натомість кожна з наук позиціонує комунікацію як інструмент пояснення власного об'єкт-предметного поля вивчення, а отже, фрагментарно й поверхово окреслює природу самого явища комунікації в сучасному світі.

З огляду на онтологічну природу феномену комунікації, що описується механістичною й діяльнісною парадигмами пояснення її природи, у площині міждисциплінарного теоретизування цього феномену доречно вирізняти технократичний та інтеракціоністський підходи. Саме інтеракціоністські теорії володіють вищим пояснювальним потенціалом у випадках, коли йдеться про міжкультурну комунікацію на прикордонні. З-поміж розглянутих у публікації теоретичних підходів найбільшим евристичним потенціалом для пояснення цілісної картини комунікативної взаємодії в умовах прикордоння, на наше переконання, володіють ідеї Г. Гарфінкеля, І. Гофмана, Дж. Хоманса та П. Блау, Ч. Бергера та Р. Калабреса, В. Гудікунста, Ф. Джабліна, Е. Холла, П. Бурдьє, Р. Якобсона та Ю. Лотмана, Ф. Фуко, Дж. Гербнера.

Підсумовуючи палітру підходів та інтерпретації комунікації, доходимо висновку про необхідність розрізнення вузького й широкого трактування поняття «теорія комунікації». На нашу думку, в широкому розумінні предметом вивчення теорії комунікації постає міждисциплінарна площина комплексу комунікативних знань, а у вузькому трактуванні предметом вивчення теорії комунікації постають механізми, процеси та структури інформаційного обміну. У вузькому трактуванні кожна з-поміж дисциплін розробляє власне бачення механізму комунікації, що найкраще пояснює саме ті процеси, які вона, ця дисципліна, вивчає. Тобто в широкому розумінні йдеться про монодисциплінарний підхід до визначення поняття «теорія комунікації», а у вузькому трактуванні маємо справу з розумінням цього поняття як метатеорії, онтологічний та епістемологічний статус якої достатньо автономний. Водночас у цій теорії взаємодія відіграє роль ключового дескриптора комунікації як феномену сучасного світу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Голіков О.С. Фабрикація порядку: знання в конструюванні соціального : монографія. Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2018. 592 с.
2. Луман Н. Невероятность коммуникации. *Проблемы теоретической социологии*. Вып. 3. / ред. А. Бороноев. Санкт-Петербург: Издательство СПбГУ, 2000. С. 43–54.
3. Луман Н. Социальные системы. Очерк общей теории / пер. с нем. Санкт-Петербург: Наука, 2007. 641 с.

4. Дзьобань О.П. Філософія інформаційних комунікацій : монографія. Харків : Майдан, 2012. 224 с.
5. Newcomb T.M. An Approach to the Study of Communicative Acts. *Psychological Review*. 1953. Vol. 60 (6). P. 393–404. URL: <http://dx.doi.org/10.1037/h0063098> (Citation date: 29.05.2020).
6. Newcomb T. M. The acquaintance process. New-York : Holt, Rinehart & Winston, 1961. 303 p. URL: <http://dx.doi.org/10.1037/13156-000> (citation date: 29.05.2020).
7. Основные направления психологии в классических трудах. Бихевиоризм. Э. Торндайк. Принципы обучения, основанные на психологии. Джон Б. Уотсон. Психология как наука о поведении / предисловие, комментарии А.А. Карелина. Москва : АСТ-ЛТД, 1998. 704 с. (Классики зарубежной психологии).
8. Краснянский Д.Е. Основы теории коммуникации. Пособие по изучению дисциплины. Москва : МГТУ ГА, 2009. 154 с.
9. Гарфинкель Г. Исследования по этнометодологии. *Серия «Мастера социологии»*. СПб. : Питер, 2007. 335 с.
10. Гофман И. Представление себя другим в повседневной жизни / пер. с англ. и вступ. статья А.Д. Ковалева. *Малая серия LOGICA SOCIALIS в серии «Публикации Центра Фундаментальной Социологии»*. Москва : КАНОН-пресс-Ц, Кучково поле, 2000. 304 с.
11. Homans George C. Social Behavior as Exchange. *American Journal of Sociology*. Published by: The University of Chicago Press, Vol. 63, №. 6. P. 597–606. URL: <https://cutt.ly/8yDppcm> (citation date: 27.05.2020).
12. Charles R. Berger, Richard J. Calabrese. Some Explorations in Initial Interaction and Beyond: Toward a Developmental Theory of Interpersonal Communication. *Human Communication Research*. Volume 1, Issue 2, December 1975. P. 99–112. URL: <https://doi.org/10.1111/j.1468-2958.1975.tb00258.x> (citation date: 29.05.2020).
13. Berger Charles R. Uncertain Outcome Values in Predicted Relationships: Uncertainty Reduction Theory Then and Now. *Human Communication Research*. Volume 13, Issue 1, September 1986/ P. 34–38. URL: <https://doi.org/10.1111/j.1468-2958.1986.tb00093.x> (citation date: 29.05.2020).
14. A Theory of Uncertainty Reduction: “Some Explorations in Initial Interaction and Beyond: Toward a Developmental Theory of Interpersonal Communication”, 1975. URL: <http://www.opentextbooks.org.hk/ditatopic/14633> (citation date: 27.05.2020).
15. Gudykunst, W.B. Bridging Differences: Effective Intergroup Communication: 4th ed. Thousand Oaks-London-New Delhi : SAGE Publications, 2003. 448 p.
16. Gudykunst W.B., Kim Y.Y. Communicating with Strangers: An Approach to Intercultural Communication. McGraw-Hill, 2003. 468 p.
17. Бодрийяр Ж. Символический обмен и смерть. Москва : Добросвет, 2000. 387 с.
18. Jablin F.M., Putnam L. Organizational communication. *Human communication: Theory and research*, 1990. P. 156–182. URL: <https://cutt.ly/myDsElg> (citation date: 27.05.2020).
19. Бурдые П. Социология социального пространства / пер. с франц.; отв. ред. перевода Н.А. Шматко. Москва : Институт экспериментальной социологии; Санкт-Петербург : Алетейя, 2007. 288 с. (Серия Gallicinium).
20. Почепцов Г.Г. Теория коммуникации. Москва : «Рефл-бук», Киев : Ваклер, 2001. 656 с.
21. Фуко М. Археология знания / пер. с фр. М.Б. Раковой, А.Ю. Серебрянниковой; вступ. ст. А.С. Колесникова. Санкт-Петербург : Гуманитарная Академия; Университетская книга, 2004. 416 с. (Серия «Ars Рига. Французская коллекция»).
22. George Gerbner Archive URL: <https://web.asc.upenn.edu/Gerbner/Archive.aspx> (citation date: 27.05.2020).
23. Gerbner G. Toward a General Model of Communication. *Audio-Visual Communication Review*. Vol. 4, 1956. P. 171–199. URL: <https://web.asc.upenn.edu/Gerbner/Asset.aspx?assetID=1581> (citation date: 27.05.2020).
24. Луман Н. Общество общества. Ч. 2. Медиакommunikation / пер. с нем. Москва : Логос, 2005. 280 с.